

מבט על, גיליון 303, 12 בדצמבר 2011

המאבק על רסן השלטון במצרים בעקבות הבחירות לפרלמנט

יורם מיטל

הסבב הראשון של הבחירות הפרלמנטריות במצרים זכה להצלחה חסרת תקדים מבחינת שיעור ההשתתפות. מיליוני אזרחים התגודדו בתורים ארוכים במטרה לממש את זכותם האזרחית לבחור באופן חופשי את נציגיהם בפעם הראשונה בחייהם. בתום ספירת הקלפיות התחלפה האווירה החגיגית בשיח נוקב על המשמעויות של ההישג חסר התקדים שקצרו המפלגות הדתיות. דיון אינטנסיבי וחשוב הולך ומתפתח בסוגיה לאן מועדות פניה של מצרים. מאמר זה בוחן את הבחירות לפרלמנט בהקשר הכולל של מאבק האיתנים המתנהל עתה על עיצוב הסדר הפוליטי החדש במצרים.

הבחירות הפרלמנטריות נערכות בהליך חדש ומסורבל, שבו שני שלישים ממושבי הפרלמנט מיועדים לנציגי מפלגות ושליש לצירים עצמאיים. מספר חברי הפרלמנט יעמוד על 498, ואליהם יתווספו עשרה צירים שימונו על ידי 'המועצה העליונה של הכוחות המזוינים' (להלן: 'המועצה הצבאית'). בסבב הבחירות הראשון ההתמודדות הייתה על 150 מושבים. מפלגת 'החופש והצדק', שהתמודדה מטעם תנועת 'האחים המוסלמים', זכתה בשיעור גבוה מזה שצפו לה הסקרים ושיגרה 73 צירים (49%). לפרלמנט. אולם את ההפתעה סיפקה מפלגת 'האור' הסלפית, שהגיעה למקום השני עם 30 צירים (20%). את המקום השלישי תפשו מועמדי 'הבלוק המצרי', קואליציה של מפלגות ליברליות, שזכתה ב-15 מושבים (10%). ה-וופד, המפלגה הליברלית הוותיקה, זכתה ב-11 מושבים (7%). יתרת המושבים מתחלקים בין כמה מפלגות. הכול העלו על נס את המהפכה, אך מעטים מקרב הצירים הנבחרים מזוהים עם קבוצות 'הצעירים' (רובם חסרי שיוך מפלגתי) שניתצו לפני עשרה חודשים את מחסום הפחד והובילו להפלת משטר מובארק.

התיאור הרווח אודות הישגי המפלגות האסלאמיות בבחירות הפרלמנטריות מטשטש את העובדה שזרם פוליטי חשוב זה אינו עשוי מיריעה אחת. ניתוח השוואתי של עמדות תנועת 'האחים המוסלמים' והארגונים הסלפים מלמד על סדר היום השונה לחלוטין בו הם מחזיקים בנושאי חברה וכלכלה, כמו גם בתחומי החוץ והביטחון. אלה וגם אלה אומנם רואים ביישום ההלכה האסלאמית [שריעה] מסד לחקיקה, אך הפרשנות ההלכתית בה הם מחזיקים מובילה לעמדות שונות באופן משמעותי. שאיפתה של מפלגת 'החופש והצדק' להתבסס כמפלגת מרכז באה לביטוי בעמדות שהוצגו במצעה ובהצהרות פרגמטיות שמרבים לפזר ראשיה. האתגר המשמעותי העומד בפניהם כעת הינו לתרגם את סיסמתה ההיסטורית של תנועתם ('האסלאם הוא הפתרון') לצעדים מעשיים בתחומי החקיקה והמדיניות. עתה הם נדרשים להציג תוכניות מעשיות לשיקום המצב הכלכלי והפיננסי החמור, לפתרון בעיות האבטלה ומצוקת השירותים הציבוריים. עמדותיהם ביחס לישראל עוינות, אך גם מנהיגיהם מודעים לעובדה שהסכם השלום עמה ארוג ברשת של אינטרסים ביטחוניים, כלכליים ומדיניים שמשרתים את המדינה המצרית. לעומת זאת, מנהיגי המחנה הסלפי אינם מסתירים את שאיפתם להפוך את מצרים למדינה הנוהגת, לפי פרשנותם המחמירה על פי ההלכה האסלאמית (אל-שריעה). עמדותיהם המוצהרות בסוגיות של דת ומדינה, ריבונות ודמוקרטיה מעידות שאלה מבקשים הלכה למעשה להפוך את מצרים לתיאוקרטיה.

מהו מעמדו של הפרלמנט הנבחר במערכת יחסי הכוח הפנים-מצרית? לאחר כשישה עשורים של שיתוק החיים הפרלמנטריים, בחירות 2011 - 2012 מפיחות חיים בבית הנבחרים הוותיק במזרח התיכון. בעוד חודש אמורים להסתיים הסבבים הבאים של הבחירות לפרלמנט. מפלגת 'החופש והצדק' תבקש להרכיב קואליציה רחבה בראשותה ולשלוט בוועדות בית המחוקקים. למעשה, כבר עתה פועלים ראשיה להעניק משמעות פוליטית לתמיכה העצומה בה

זכו בקלפיות. בהקשר זה הם תובעים שהפרלמנט הוא שייקבע את הרכב הוועדה לניסוח החוקה החדשה, ושהקואליציה תקים ממשלה שתחליף את זו שמונתה לאחרונה בראשות כמאל אל-גינזורי.

אולם, אחת התוצאות המשמעותיות של מהפכת ינואר הינה ששום מוקד כוח אינו שולט באופן בלעדי במנגנוני המדינה ובמרחב הציבורי. במאבק האיתנים על עיצוב הסדר החדש משתתפים בנוסף לפרלמנט גם 'המועצה הצבאית', מפלגות לא-דתיות, וגופים חוץ-פרלמנטאריים (ובהם תנועות '6 באפריל' ו'קואליצית צעירי המהפכה'). לאלה עתיד להצטרף בעוד כחצי שנה נשיא שייבחר בבחירות חופשיות. מאז הקמת הרפובליקה (בעקבות הפיכת 'הקצינים החופשיים' מיולי 1952) היווה מוסד הנשיאות את מוקד הכוח ומקור הסמכות העליון בניהול ענייני המדינה. בחירת הנשיא עשויה לטרוף פעם נוספת את הקלפים במאבק על רסן השלטון.

מאז הדחת מובארק נטלה 'המועצה הצבאית', את סמכויות ניהול ענייני המדינה. בתוקף החלטותיה הושעתה החוקה, הפרלמנט פוזר, ופורסמו עשרות צווים וחוקים. בפועל מתפקדת 'המועצה הצבאית' כרשות מבצעת ומחוקקת כאחת. על פי המתווה שקבעו קברניטיה בתום מערכת הבחירות לפרלמנט, תכונס ועדה לניסוח חוקה חדשה, ועד לסוף חודש יוני 2012 תתקיימה הבחירות לנשיאות הרפובליקה. במהלך תקופה זו תכהן ממשלת מעבר ו'המועצה הצבאית' תמשיך להחזיק באחריות הכוללת לניהול ענייני המדינה. בתום הבחירות לנשיאות יועברו סמכויות אלה להנהגה נבחרת בהתאם לחוקה החדשה. בשלב זה אמור הצבא לחזור למחנותיו, אך ההנחה הרווחת הינה שראשיו ימשיכו למלא תפקיד מרכזי בעיצוב מדיניות מצרים, ובעיקר בתחום הביטחון הלאומי, המאגד קשת רחבה ומגוונת של נושאים.

ההתנגדות להמשך אחיזת 'המועצה הצבאית' ברסן השלטון הינה רחבה ביותר. בחודשים האחרונים נערכו הפגנות רבות משתתפים שתבעו את העברת סמכויות השלטון מידי מפקדי הצבא להנהגה אזרחית. תנועות המזוהות עם סקטור 'הצעירים' ('6 באפריל' ו'קואליצית צעירי המהפכה') תובעות בתוקף את הקמתה של 'ממשלת הצלה לאומית' שתנהל את ענייני המדינה בשלב המעבר ומרבים לתאר את פילדמרשל סנטאוי ועמיתיו כאחראים לבלימת הדינמיקה החיובית של המהפכה. לעומת זאת, רבים במצרים זוקפים לזכות 'המועצה הצבאית' את ניהולן התקיין יחסית של הבחירות לפרלמנט, ומראשיתן ניכרת התרחבות בשיעור התמיכה הציבורית בצעדיה.

החוקה החדשה אמורה להגדיר את זהותה של המדינה והחברה המצרית (כולל בסוגיות של דת ומדינה), לעצב את הסדר השלטוני – ובעיקר את חלוקת הסמכויות בין הרשויות זו המבצעת וזו המחוקקת. בעקבות תוצאות סבב הבחירות הראשון לפרלמנט האיצה 'המועצה הצבאית' את יוזמתה לכנס 'מועצה מייעצת' שתורכב מאישי ציבור בולטים, ובהם מועמדים מובילים במרוץ לנשיאות. שני פורומים אלה עתידים לטקס עצה ביחס להמשך שלב המעבר ובעיקר לקבוע את הליכי הקמת ועדת החוקה ואישור ניסוחה. בהקמת הפורום החדש רואים 'האחים המוסלמים', מהלך שנועד למנוע בעדם כמפלגה הגדולה בפרלמנט לבחור את וועדת ניסוח החוקה. חילוקי דעות מהותיים בין התנועה הפוליטית המובילה ובין 'המועצה הצבאית' וכוחות פוליטיים אחרים הינם חלק בלתי נפרד ממאבקי הכוח המאפיינים את תקופת המעבר.

מהפכת ינואר 2011 התחוללה תחת שתי סיסמאות עיקריות. הראשונה ('העם רוצה הפלת הנשיא') הושגה בתוך 18 ימים ולילות של התקוממות אזרחית מרשימה. הגשמת הסיסמא השנייה ('העם רוצה הפלת המשטר') הינה אתגר קשה הרבה יותר להשגה. המאבק על עיצוב הסדר הפוסט-מובארקי הינו בעיצומו. הבחירות לפרלמנט מהוות חוליה חשובה בכינון הסדר החדש, אך אין לראות בהן את חזות הכול, ובוודאי אין להציגן כאקורד הסיום במאבקי הכוח בזירה הפנים-מצרית. הישגי נציגי 'האחים המוסלמים' בסבב הבחירות הראשון מעידים על השינוי הדרמטי המתרחש במצרים, אולם אין בהם כדי להעיד שזו עומדת להפוך בקרוב לרפובליקה אסלאמית קיצונית שתשנה מהיסוד את מדיניותה בנושאי חוץ וביטחון. הטענה ש'האביב הערבי הפך לחורף אסלאמי' נשמעת בדיוק כפי שהיא – אמירה פשטנית המתעלמת מהמורכבות שמאפיינת מהפכה כדוגמת זו שפוקדת עתה את מצרים.

פרופ' יורם מיטל הוא יושב ראש מרכז חיים הרצוג לחקר המזרח התיכון והדיפלומטיה, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב